

ФОРМУВАННЯ СТРУКТУРИ ЄВРЕЙСЬКОЇ ОСВІТИ НА ОСНОВІ НАЦІОНАЛЬНИХ ТРАДИЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ ВОЛИНИ)

У статті висвітлюється історія формування єврейської освіти в навчально-виховних закладах Волині в XIX – на початку XX століття; аналізуються особливості організації навчально-виховного процесу Житомирського рабинського училища на матеріалах архівних даних, зокрема: аналізуються такі аспекти як педагогічні кадри, бібліотеки, умови навчання, склад учнів.

Формування єврейської освіти на Волині в XIX – на початку XX століття відбувалося у складних умовах того часу. Все більше дітей після закінчення шкіл прагнуло здобути освіту в державних училищах. Саме тому найбільш популярним серед єврейських мас Волині було Житомирське рабинське училище, в якому надавався необхідний рівень знань із загальноосвітніх і єврейських предметів. Цікаво те, що навчання було безкоштовне, тому вихованці училища ділилися на дві категорії: стипендіати й напівстипендіати (одержували від держави грошову допомогу для навчання). Воно було більш престижне тому, що єврейські юнаки після закінчення мали право вступати в університети.

У наш час питанням розвитку єврейської освіти на Волині займаються багато науковців такі, як О. Іваненко, М. Лутай, Ю. Поліщук, Н. Рудницька та інші.

Мета нашого дослідження – охарактеризувати Житомирське рабинське училище як тип новаторського навчально-виховного закладу в історії розвитку освіти в Україні, зокрема Волинської губернії.

У 40-х роках XIX ст. в Російській імперії розпочалося реформування єврейської освіти, в результаті якого царський уряд намагався сприяти змінам релігійно-суспільному побуту єврейського населення, ліквідації відчуженості та гнучкої релігійності євреїв, їх швидкій асиміляції з іншими народами багатонаціональної держави, встановлення загального управління усіма закладами освіти євреїв. Для вирішення цих питань протягом 1840-1863 рр. працював "Комітет для визначення засобів корінного переустрою євреїв у Росії". У 1842 р. була утворена "Комісія для освіти євреїв у Росії", до складу якої увійшли видатні представники єврейського народу: рабин М. Любавицький (Шнеерсон), рабин І. Воложинський, директор Одеського училища Б. Штерн, банкір із Бердичева І. Гальперин та інші [1: 149].

Згідно з пропозиціями "Комісії для освіти євреїв у Росії" й Положенням про створення державних єврейських училищ, яке було розроблене Міністерством народної освіти, цар Микола I підписав 17 жовтня 1844 р. указ про створення в імперії рабинських училищ для підготовки вчителів єврейського закону й рабинів. Одночасно Міністерство освіти розробило й затвердило "Положення про рабинські училища", які за кількістю загальноосвітніх предметів прирівнювалися до гімназій. Урядом було вирішено відкрити рабинські училища в Житомирі та Вільно.

У записці, яка супроводжувала царський указ, але не була надрукована, визначалася основна характеристика й завдання цих навчальних закладів. У рабинських училищах мали вивчати єврейські предмети, зокрема Біблію, Мішну, Хаїє-Адам, Гемару, збірник релігійних законів, історію єврейського народу, духовне красномовство, єврейську мову (іврит), два арамейських наріччя (сірійське й халдейське). Викладання на вчительських відділеннях велося на такому рівні, щоб далі вихованці могли продовжити вивчення цих предметів в училищах першого та другого розрядів. У ній також зазначалося, що ніхто не може бути призначеним учителем єврейських предметів тільки рабин, якщо не навчався в такому училищі [2].

Згідно з царським указом 19 листопада 1847 року рабинське училище було засноване в Житомирі. У його структурі було шість класів та два курси – педагогічний і рабинський [1]. Житомирське училище не мало власного приміщення, тому для розташування класів і квартир для учнів орендувались приватні будівлі. Спочатку частина училища була розташована в кам'яному двоповерховому будинку курця третьої гільдії В. Перельцевейга, інша – в будинку (8 кімнат) полковниці Б. Анастасьєвої по вулиці Малій Бердичівській [1].

Прийом у Житомирське рабинське училище здійснювався з 8 по 31 серпня на конкурсній основі. Бажаючі навчатися у ньому екзамінувались зі знань єврейських предметів, російської, німецької мов, арифметики, історії, географії. Найбільш підготовлені абітурієнти зараховувались відразу ж у другий чи третій класи, а ті, хто показував "блискучі" знання – навіть у четвертий. Згідно "Положення про рабинське училище", до навчального закладу приймалися єврейські хлопчики всіх станів, які мали необхідний рівень знань із загальноосвітніх і єврейських предметів.

Викладацький склад Житомирського рабинського училища був досить кваліфікований. Наглядачем підготовчих курсів училища, які вперше відкрилися, призначили титулярного радника П. Вербицького – випускника Харківської духовної академії [3: 150].

З 1849 року директором училища працював Я. Ковалевський, випускник фізико-математичного факультету Харківського університету, православний за віросповіданням [4: 3-10].

З січня 1865 року училище очолив випускник Віленського університету, статський радник К. Павловський. За плідну працю на освітянській ниві К. Павловський був тричі нагороджений відзнаками "За зразкову службу", бронзовою медаллю в пам'ять російсько-турецької війни 1853-1856 рр., орденами Св. Станіслава Другого

ступеня, Анни Другого ступеня і за сумлінне завідування навчальною частиною єврейського ремісничого училища – орденом Св. Володимира третього ступеня [3].

З 1861 року при училищі була відкрита суботня школа, в якій молодших дітей учили учні старших класів училища, здобуваючи таким чином навички практично педагогічної діяльності. З року в рік зростала кількість вихованців Житомирського рабинського училища. Якщо спочатку до нього вступали діти єврейської бідноти, які навчалися за державний кошт, то пізніше до цього навчального закладу намагалися віддати своїх синів заможні євреї, купці. Їм імпонувало, що їхні діти могли отримати освіту в стінах престижного єврейського учбового закладу. Наплив в училище збільшився ще й тому, що його вихованці звільнялись від рекрутчини, а з 1856 року вони мали право вступати до університетів. Про ріст кількості учнів свідчать наступні дані: у 1848-49 учбовому році в училищі було 60 вихованців; 1849-50 – 72; 1850-51 – 147; 1851-52 – 190; 1852-53 – 252; 1853-54 – 275; 1854-55 – 301; 1855-56 – 281; 1856-57 – 281; 1857-58 – 214; 1858-59 – 207; 1859-60 – 202; 1860-61 – 204; 1861-62 – 216; 1862-63 – 258; 1863-64 – 284. Так, лише в 1862-63 навчальному році Житомирське рабинське училище випустило 67 вчителів і 27 рабинів. Деякі з випускників училища зайняли посади вчених-євреїв при генерал-губернаторах і губернаторах, частина вступило до гімназій та університетів [2].

Загальний курс навчання відповідав чотирьом вищим класам гімназії і тривав чотири роки. У цей час учні вивчали як загальні предмети (російську й німецьку мови, словесність, арифметику, алгебру, геометрію, географію, риторику, статистику, загальну та російську історію, правопис, креслення, малювання), так і єврейські предмети. Викладання наук, за винятком єврейських предметів і німецької мови, велося російською мовою [5].

Методика вивчення єврейських предметів полягала в умінні розуміти програмний матеріал та історію єврейського народу. А царський уряд нав'язував зазубрювати предмети і вивчати за самим скороченим нарисом німецьких підручників, з якими важко було впоратися найбільш старанним учням.

Деякі викладачі-євреї Житомирського рабинського училища багато уваги приділяли поширенню прогресивних методів навчання, ознайомленню вчителів єврейських навчальних закладів із передовим досвідом. Особливо багато в цьому напрямку зробив Й. Паличинецький, перу якого належить ряд статей із практичної педагогіки [5].

Після закінчення загального курсу відбувався розподіл учнів з урахуванням їх побажань на педагогічне й рабинське відділення. Навчання на педагогічному відділенні тривало один рік. За цей час учні оволодівали практичними навичками викладання предметів. Наприкінці навчання випускники-педагоги в присутності своїх товаришів і під контролем викладачів та інспектора проходили педагогічну практику. Навчання на рабинському відділенні тривало два роки й один рік практики. Учні поглиблено вивчали єврейські предмети, проходили практику.

Надзвичайно важливим для євреїв було вивчення Талмуду (з коментарями) яке тривало 7 років. Навчальна програма Талмуду була не досконалою. Не всі євреї, а тим паче російські державні службовці, розуміли значення вивчення Талмуду – геніальної спадщини не тільки єврейського народу, а й усього людства. Щоб учні могли засвоїти ідеї цього твору, необхідно було знайти методи й прийоми викладання, підібрати відповідні коментарі, підготувати висококваліфікованих спеціалістів-викладачів.

Вивченню мов у Житомирському рабинському училищі приділяли особливу увагу. Значна кількість предметів викладалася німецькою мовою. Учні привчали не тільки правильно мислити, формувати свою думку, а й вести дискусії тощо. Проте викладання предметів єврейською мовою при читанні й тлумаченні єврейських предметів дещо ускладнювало навчання, не сприяло швидкому й усвідомленому засвоєнню знань.

Рівень підготовки й методи навчання в рабинському училищі були надзвичайно різноманітними. Учительські колективи рабинських училищ склалися як з євреїв, так і з християн. Викладачі-євреї, на відміну від християн, як правило, не мали вищої освіти. Викладачі-християни мали середню та вищу освіту. Природно, що така корінна відмінність в освіті й професійній кваліфікації викладачів позначалася в цілому на майстерності та якості викладання предметів.

Житомирське рабинське училище регулярно перевіряли інспектори державних училищ, представники губернської адміністрації та Київського навчального округу. Так, у 1851 р. у результаті перевірки стану навчально-виховного процесу було встановлено, що педагогічний колектив на належному рівні проводить навчання і виховання учнів. Вихованці добре забезпечені одягом, білизною, харчуванням, високим рівнем медичного обслуговування [6: 40]. У 1853 р. інспектор М. Могилянський констатував: "Викладання в училищі йде правильно і з добрими успіхами, особливо з російської словесності та з історії. Учні пишуть гарні твори. У 6 класі особливо можна відмітити твори двох учнів; вони пишуть, що за власним вибором, супроти забобонам єврейського народу та перекладають морально повчаючі місця зі священних книг" [6: 40].

У 1851 р. за підсумками огляду закладів Київського навчального округу подяку отримали директор рабинського училища Ковалевський та наглядач Бутович. За відмінно організовану навчально-виховну роботу адміністрація та викладацький склад часто отримували подяки та грошові премії. Через рік попечитель Київського навчального округу повідомив, що "у рабинському училищі гарні успіхи в учителів Ляпідевського з російської словесності та Рафальського з історії, за що оголошено подяку, а також учителю єврейських предметів Сухоставеру та наглядачам Ізбицькому і Баксту" [5].

У колі викладачів єврейських предметів – майстрів педагогічної справи – у Житомирському рабинському училищі виділявся видатний педагог, журналіст, поет, історик А. Готлобер, який написав граматику єврейської мови, переклав і видав твір Франкеля "Із Єгипту" і написав "Критичний погляд на історію караїмів". У 1866 р. він склав лист-звернення до всіх єврейських общин із закликом сприяти реформуванню шкільної освіти.

Велику увагу в рабинському училищі приділяли виховній роботі. У спеціальних журналах фіксували загальну кількість учнів училища, місце їх проживання. Визначали, скільки вихованців відвідує уроки, кількість хворих, міри покарання порушників дисципліни, причини запізень на уроки учнів та викладачів [5: 1-10]. Учні, які запізнювались на заняття, за лінощі, бійки, виключали з училища або карцером і різкими карами за недбало вивчені уроки.

У звіті про стан державних навчальних закладів Волинської губернії 1852-53 рр. інспектор М. Могилянський зазначав, що у Житомирському рабинському училищі для нагляду за учнями є два наглядачі, які перевіряють кількість учнів у класах і відвідують тих, хто не з'явився по хворобі. Основана причина пропусків занять – покарання за порушення правил навчання. Нерідко батьки забирали дітей з училища [6].

Важливого значення в училищі надавали забезпеченню навчально-виховного процесу необхідною літературою. У фонді бібліотеки була література релігійна, навчальна, художня, критична російською, німецькою та єврейською (на івриті) мовами. У ній знаходилися твори відомих діячів, письменників, науковців: Батюшкова, Давидова, Державіна, Долгорукого, Карамзіна, Княжнина, Лермонтова, Ломоносова, Муравйова, Нелединського, Дельвіга, Рахімова, Судовщикова, Озерова, Погорельського, Тредіаковського, Фонвізіна, Хмельницького, Жуковського, Котляревського [5: 18, 37, 31]. Після перетворення Житомирського рабинського училища в учительський єврейський інститут величезна бібліотека стала власністю інституту, а потім її фонди передали до Віленського вчительського єврейського інституту.

З проаналізованого вище матеріалу можна зробити висновок, що Житомирське рабинське училище варто віднести до новаторських навчально-виховних закладів. Це можна пояснити поєднанням релігійної освіти зі світською. За 26 років діяльності Житомирське рабинське училище здобуло авторитет єврейської громади та прогресивних російських чиновників. Безкоштовна форма навчання, достатній професійний рівень викладачів, звільнення від рекрутчини тощо – все це приваблювало до закладу значну масу учнів. Кількість учнів училища щорічно зростала; вони приїздили з самих віддалених місцевостей. Не було жодного куточка в межах єврейської осілости Росії, які б не мали своїх представників у числах вихованців училища.

Багато випускників училища стали відомими діячами культури, вченими, громадськими діячами. Серед них – М. Кулішер – відомий етнограф, історик, юрист, засновник єврейської газети "Рассвет"; І. Бернштейн – публіцист; Л. Біншток – публіцист, громадський діяч, виконував обов'язки "вченого єврея" при Київському генерал – губернаторстві; М. Бакст – відомий фізіолог, письменник, громадський діяч; Л. Гольдфаден – поет, музикант, засновник єврейського театру; Л. Кантор – письменник, громадський діяч, засновник газети "Гаїом"; Л. Кацнельсон – відомий військовий лікар; М. Моргуліс – письменник, історик, юрист, громадський діяч; С. Манделькern – відомий єврейський письменник, здобув ступінь доктора філософії в Йєнському університеті; Л. Штернберг – дослідник Далекого Сходу, етнограф, письменник, співробітник музею антропології та етнографії імператорської Академії наук та багато інших відомих людей [7: 116-117].

Житомирське рабинське училище, яке було створене для підготовки вчителів єврейських навчальних закладів і рабинів, за обсягом навчальних програм та кількістю загальноосвітніх предметів прирівнювались до гімназій [7: 117].

Завдяки високій професійній майстерності викладачів загальних та єврейських предметів, забезпечувалась якісна підготовка вчительських кадрів для єврейських початкових навчальних закладів. Єврейські громади отримали державних рабинів, які були обізнані з досягненнями світової науки та культури, добре орієнтувались у складних суспільно-політичних питаннях життя народів Російської імперії. Просвітницька діяльність викладачів та випускників Житомирського рабинського училища сприяла активізації освітніх процесів у єврейському середовищі, піднесенню культурного рівня у Південно-Західному краї, зокрема Волині.

Наступні дослідження варто продовжити в напрямках пошуку єднання єврейської освіти з іншими національними спільнотами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Лутай М.Є. До історії Житомирського рабинського училища // Діяльність бібліотек по збереженню культурної спадщини і відродження духовності народу. – Житомир, 1996. – С. 149-151.
2. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем: В 16 т. – СПб., 1913. – Т. 16. – С. 647.
3. Магид Д. Из истории еврейского образования в России // Вестник ОНП. – 1911. – № 8. – С. 35-41.
4. Центральний державний історичний архів України. (Далі ЦДАІ) – Ф. 442, оп. 38, спр. 881. – арк. 1-24.
5. Державний архів Житомирської області. – Ф. 396, оп. 2, спр. 58, – арк. 1-16; спр. 46. – арк. 1-10; спр. 314, – арк. 1-16; спр. 15, – арк. 2-9; спр. 86. – арк. 18-37.
6. ЦДА. – Ф. 707, оп. 18, спр. 143. – арк. 1-40.
7. Рудницька Н.В. Освіта євреїв Волинської губернії у XIX – на початку XX століття // Житомирський благодійний центр "Хесед Шломо". – Житомир, 2007. – С. 216.

Матеріал надійшов до редакції 31.10. 2007 р.

Коцута А.А. Формирование структуры еврейского образования на основе национальных традиций (на примере учебно-воспитательных учреждений Волини).

В статье отображена история формирования еврейского образования в учебно- воспитательных учреждениях Волини в XIX – в начале XX столетия; проанализированы особенности организации учебно - воспитательного процесса Житомирского раввинского училища, именно: педагогические кадры, библиотеки, условия обучения, состав учеников.

Kotsuta A.A. The Jewish Education Structure Formation on the Basis of National Traditions (on the example of Volyn educational establishments).

This article displays the history of Jewish education formation in Volyn educational establishments in the 19th - at the beginning of the 20th century in the scientific. It analyses the peculiarities of educational process organization in Zhytomyr Rabyn school, namely pedagogics personnel, library, studiys condition and children quantity are analysed.